

2020 / Vol:6, Issue:34 / pp.2199-2209

RESEARCH ARTICLE

Arrival Date : 27.10.2020

Published Date : 26.12.2020

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.495>

Reference : Ertugay, F. (2020). "Yeni Bir İnsanlık Durumu (!): Covid-19-Ütopyadan Distopyaya Mı?", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6(34):2199-2209

YENİ BİR İNSANLIK DURUMU (!): COVID-19- ÜTOPYADAN DİSTOPYAYA MI?

A New Humanity Situation (!): Covid-19-From Utopia To Distopia?

Doç. Dr. Fatih ERTUGAY

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Sivas/Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8469-4393>

ÖZET

Covid-19 Salgını küresel ölçekte yalnızca sağlık alanında değil çok daha geniş alanda birtakım sorunlara yol açmıştır. Sosyolojik, psikolojik, politik ve iktisadi pek çok alanda yol açtığı sorunlar yoğun ve yaygın tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Salgının insanlığın bilimsel gelişmelere ve bilimin kazanımlarına ne kadar ihtiyaç duyduğunu ve bilimin önemini gösterdiğini dile getirenlerden, aksine modern ütopyanın çok çeşitli boyutlarıyla sorgulanmasının tetikleyicisi olduğunu ifade edenlere kadar oldukça farklı bakış açıları ortaya konmaktadır. Bu çalışma insan doğası ve bu doğanın çift yönlülüğü, modern insan tasavvuru ve modern anlatı ile ütopya ve distopya kavramları çerçevesinde söz konusu salgını, sonuçlarını ve ilgili tartışmalardan bir kısmını ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, insan doğası, modernizm, ütopya, distopya

ABSTRACT

The Covid-19 Pandemic has caused a number of problems not only in the field of health but also in a much wider area on a global scale. The problems it caused in many sociological, psychological, political and economic areas brought about intense and widespread discussions. There have been those who expressed how much humanity needs scientific developments and the achievements of science and that the epidemic shows the importance of science, as well as those who stated that it is the trigger for the questioning of modern utopia with its various dimensions. This study aims to discuss the epidemic, its consequences and the related discussions within the framework of human nature and its duality, modern human imagination and modern narrative, and utopia and dystopia.

Keywords: Covid-19, human nature, modernism, utopia, dystopia

1. GİRİŞ

“Çünkü zekâ pınarı henüz düzene oturmamışken, kurnaz, yaramaz ve bütün hayvanların en taşkımdır. İşte bu nedenle onu birçok dizginle gemlemeli”

(Platon, Yasalar)

İnsanlık tarihi maddi koşullar, toplumsal yapı ve özellikler, politik ve iktisadi sistemler, doğayla kurulan ilişki, bilimsel ve teknik gelişmeler ve tabii ki tıbbi gelişmeler gibi pek çok alanda kayda değer ilerlemelerin elde edildiği bir ilerlemeler bütünü olarak okunabilir. Bununla birlikte tarihi yalnızca lineer bir çizgide hareket eden, sürekli ileri doğru sıçrayan ve salt yaşamı iyileştirme yönündeki pratiklerin ve olguların eşlik ettiği bir gerçeklik olarak ele almak da mümkün değildir. Bir anlamda tarih ve tarihin aktörü/öznesi ve aynı zamanda bunun sonuçlarının da nesnesi olan insan/insanlık, döngüsel bir nitelik göstermektedir. Başka bir anlatımla ilerleme ve düşüş, iyilik ve kötülük, inşa ve tahrip iç içe geçen durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedenlerinden birisi olarak insan doğasının çift yönlü karakteri gösterilebilir. Gerek mitolojik ve dinî anlatıda gerekse de bilimsel çalışmalarda insanın bu çift yönlü doğasına dikkat çekilmekte ve insanlık tarihinin bütün hikâyesinin ve hercü mercinin temel kaynaklarından birisi olarak bu doğa gösterilmektedir.

İnsan doğasının çift yönlülüğü meselesi Antik düşünürlerden modern tartışmalara kadar uzanan uzun bir zaman diliminde pek çok metnin konusu olmuş ve aşağı yukarı benzer hususlar dile getirilmiştir.

Platon, insanın iyiliği de kötülüğü de doğuştan getirdiğini ve bu anlamda insanın verili bir doğa ile dünyaya geldiğini; her ne kadar insanın ilerleyen yaşlarında özellikle eğitim vasıtasıyla kısmi ve kimi değişimler söz konusu olsa da ve kötü/taşkın yan iyi yandan daha baskın olsa da temelde iyiliğin ve eğriliğin doğuştan getirilen eşanlı nitelikler olduğunu iddia eder (Ünder, 1993: 186). Temel düşüncesini ereksellik üzerine kuran Aristoteles de Platon gibi insanın doğuştan getirdiği iyi ve kötü yöne eğilimli bir doğaya sahip olduğunu söyler. Ona göre her şey bir ereğe göre hareket ettiğine göre insanın ereği de, mahiyetinde bir kötü yanın da var olmasına rağmen, kendi içindeki diğer yan olan iyiyi bulmak ve ona yönelmektir (Senemoğlu, 2016: 43). İnsanın doğasını iki yönlü ele alan bir başka düşünür de İbn Haldun'dur. O da öncülleri gibi ve özellikle kendi geleneğinin birikiminden de istifade ederek insanın hem iyiye hem de kötüye dönük bir kapasitesinin olduğunu ve bu anlamda düalistik-ikilli bir doğaya sahip olduğunu belirler. İnsan yaşamında bu iki doğadan hangisinin belirleyici olacağını ise insanın yaşadığı ortam belirler (Kılınç, 2018: 63). Modern siyasal düşüncenin eşğinde duran Machiavelli ve Hobbes da her ne kadar insan doğasının kötücül yanına daha fazla vurgu yapmış olsalar da belirli oranlarda bu ikili doğanın altını çizerler. Onların aksine Rousseau ise çift yönlü bu insan doğasının iyi olan yanına ağırlık verme eğilimindedir (Senemoğlu, 2016a: 95). Daha yakın dönemli çalışmalara bakıldığında ise bu iki yönlü doğanın oldukça farklı biçimlerde ele alındığı görülür. Örneğin insan, doğası itibarıyla, mutlak biyolojik determinizme göre genetik olarak sıkı sıkıya programlanmış, yeni biyolojik teoriye göre ise kısmen özgürlüğe açık bir yapı; rasyonalist kültürel deterministlere göre kültürün ve uzmanların belirlediği, alışkanlıkların tanımladığı bir varlık; veya "homo economicus" olan, rasyonel ya da "irrasyonel" yahut cinsel eğilimlerin güdülediği vahşi, başka bir bakış açısına göre ise "doğa"sını özgürce dışsallaştırması gereken olumlu bir varlığa karşılık gelmektedir (Akyıldız, 2006: 3).

İster insan doğasının iyi yanına vurgu yapılsın isterse kötü yanına, her iki durumda karşılaşılan olgu insanın muazzam potansiyeli ile tebarüz eden bir varlık olduğuna ilişkin mutabakattır. Bu muazzam potansiyel çift yönlüdür, yaratıcı ve çehye yıkıcı, tahripkâr ve çehye eşlik eder. Bu potansiyelin/doğanın ortaya çıkışı, günlük-pratik hayata yansıması ise zaman ve mekâna göre farklılaşır. Kimi zaman ağır ve hissedilemeyecek bir rutinde ilerler, kimi zaman da göz kamaştırarak bir netlikte ve sertlikte tezahür eder. Öte yandan insanın bu niteliği, onun yaratımı olan soyut-somut ürünlerde de kendisini gösterir. İyicil ve kötücül nitelik aynı anda, aynı noktada kendisini gösterebilmektedir. Atomun parçalanmasında olduğu gibi. Bu anlamda insanın yapıp-ettiklerini başka bir anlatımla ister uygarlık ya da barbarlık adı altında ister kültür tanımlaması çerçevesinde, var etmiş olduğu bütün birikimi bu arka plan üzerinden değerlendirmek gerekir.

Ortaya çıktığı yıl ile adlandırılan ve tüm küreyi bütün boyutlarıyla etkileyen Covid-19 Salgını insanlığın kendi gerçekliği, durumu, birikimi ve geleceği üzerine yeni tartışmaların yaşanmasına ve yeni perspektiflerin ortaya konmasına neden oldu ve olmakta. Zira salgın yol açtığı can kayıplarından ziyade, sebep olduğu küresel kapanma, sosyal ve ekonomik durma ya da frenlenme ve bunların tetiklediği sosyo-psikolojik sorunlar; modernitenin yarattığı şaşalı ilerleme ve birikime rağmen insanın psiko-biyolojik varlığının ne kadar da kırılğan olduğunu, inşa etmiş olduğu sistemlerin handikaplarla iç içe geçmiş olduğu vb. hususları hatırlatması ya da bunları tekrar gündeme getirmesi gibi hususlardan ötürü yoğun tartışmaların odağına oturmuştur. Salgının aşılması için atılan çabaların uzaması, iktisadi, sosyal ve psikolojik sorunların artması her ne kadar küresel kaygıyı derinleştirmekte ise yine de bilim-teknikğin kazanımlarının getirmiş olduğu modern özgüven varlığını sürdürmekte. Bu bağlamda insanın özne-nesne dikotomisi bağlamında kendi gerçekliğini anlama çabasının bir sonucu olarak da görülebilecek olan *uzam* (dünya, evren, varlık) ve *zaman* (dün-bugün-gelecek) kavrayışı ve buna bağlanan *yaşam tasavvurunun* salgının tetiklediği tartışmalar minvalinde ele alınması; "insan doğasından kaynaklı birtakım âraziların bu tartışmalara nasıl etki ettiği" ve hepsinin nihayetinde "ütopya ve distopya kavramları üzerinden bu tartışmalara nasıl bakılabileceği" gibi sorular ve hususlar, söz konusu tartışmalara ilişkin farklı bir bakış açısı getirebilme potansiyeli taşıması bakımından önemli görünmektedir.

2. YENİ'NİN NİTELİĞİNE DAİR

Yeni kavramı aslında hemen hemen bütün alanlarda en sık karşılaşılan kavramlardan bir tanesidir. Zira zamanın ve insan¹ etkinliğinin değişmesine ve bilginin artmasına paralel bir şekilde ortaya çıkan, dolayısıyla alışıldık olana benzemeyen her şey yeni olarak adlandırılır ve kavranır. Fakat bu geçici bir kavrayıştır zira her yeni, eski olmaya yazgılıdır. Öte yandan yeni olarak adlandırılan her olgu-durum da bir yönüyle eski ile irtibat halindedir. İşte tam da bu nedenle makale başlığındaki “Yeni Bir İnsanlık Durumu...” ifadesindeki “Yeni” kelimesi söz konusu hususu vurgulamak amacıyla italik yazılmıştır. Tekrar vurgulamak gerekirse insanlık tarihi *yeni* kavramına ve olgusuna oldukça aşınadır. Avcı-toplayıcılıktan tarıma ve yerleşik hayata geçmek yeni bir olgu-durum olmuştur. Keza tekerleğin icat edilmesi ya da demirin eritilerek günlük hayat için kullanışlı hale getirilmesi, yazı ve akabinde kâğıdın icadı. Yeni araç-gereçlerin icat edilmesi, büyük kırımlara sebep olabilecek olan savaş aletlerinin ve makinelerinin yapılması vs.² Bunların yanı sıra bir de düşünce alanında dönem dönem karşılaşılan yenilikler kendisini göstermekteydi/göstermektedir. İdealizm-materyalizm tartışmalarını şimdilik bir kenara bırakacak olursak, yeni olgusunun kendisini yalnızca pratik alanda değil düşünce ve fikir alanında da gösterdiğini söylemek gerekir. Her ne kadar düşünce alanındaki değişim ve yenilikler, teknik-pratik alandakiler kadar sıkça ve yaygın bir şekilde karşılaşılan bir şey olmasa da insanlık durumunu derinden etkileme kapasitesine sahip olması açısından sıra dışıdır. Buna karşın fikirlerin ve bunların toplumsal kabullere/değerlere yansımalarının kültürün somut varlıklarının, teknik-pratik sonuçlarının durumuna göre daha kalıcı ve uzun süreli olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir anlatımla örneğin Antik Yunan düşünce geleneği ile modern düşünce arasında yaklaşık on dört-on beş asır olmasına rağmen, aradaki İslam düşünce geleneği hariç tutulursa bu kadar uzun bir dönem belirli bir düşünme tarzının ve muhtevasının varlığını istikrarlı bir şekilde korumuş olduğu görülür. Buna karşın sözü edilen aralıkta yeni olarak kabul edilebilecek dikkate değer bir teknik-pratik birikim söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında düşünce alanında kırılma niteliğindeki değişimler daha uzun aralıklarla karşılaşılan durumlar olmuştur.

Tam bu noktada idealizm-materyalizm tartışmasını hatırlatırcasına “*yeni*yi teknik-pratik alanda mı yoksa salt düşünce alanında mı aramak gerekir” şeklinde bir soru tekrar önemli hale gelmektedir. Bu iç içe geçmiş ilişkide “insan düşünen bir hayvandır” önermesinden “düşünüyorum o halde varım” önermesi arasındaki düşünce serüveni insanı, evreni ve hakikati anlama çabasının tezahürleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte, bütünüyle yeni denmese bile farklı olan şeyin sorulan sorularda değil, verilen cevaplarda yatmakta olduğunu söylemek gerekir (Arnhart, 2018). Ayrıca neden “yeni değil de farklı olan” şeklinde bir ifade tercih edildiğini belirtmek gerekir. Esasında her şey aynı kaygılara ve aynı arzulara sahip insanla ilgili olduğu için burada niteliksel bir *yeni* olma durumundan söz edilemez, ancak bir farklı olma durumundan bahsedebilir. İster materyalist açıdan bakılsın ister dini, her halükârda üzerinde konuşulan gerçeklik aynıdır. Fakat bakış açısı bu gerçekliğin yorumlanma biçimini ve terminolojisini değiştirir. Bu nedenle her iki durumda da karşımıza aynı insanlık durumu, aynı *insan* durumu çıkar. İster insandaki ikili doğayı iki temel duygunun veya yönelimin mitselleştirilmesi şeklinde ister iç güdü ve bunun türevleri olarak (Freud) isterse de dinî metinlerindeki nitelendirmeler olarak tezahür eden bir varlık biçiminde ele almak olsun neticede hepsi aynı noktaya ve aynı *insana* çıkmaktadır. Eski ve yeni³, semavi ya da semavi olmayan dinlerden felsefi geleneklere ve açıklamalara kadar hemen hemen insanla ilgili bütün beşerî ya da beşerî olmayan açıklamada bu ikilik karşımıza çıkmakta; insanın iyicil-inşa edici yanı ile yıkıcı-kötücül doğasına birlikte işaret

¹ Düşünce tarihinde “insan nedir?” sorusu yanıtlanmaya çalışılan önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun cevaplanmasına ilişkin bir takım farklı bakış açıları ortaya konmaktadır. İnsana ilişkin felsefi görüşler/anlayışlar genel olarak üç grupta toplanabilir. Bunların ilkinde, insanı diğer canlılardan ayıran yanlar ele alınmakta ya da insan diğer canlılarla karşılaştırılmaktadır. İkincisinde, insana kişi olarak bakılmakta ve insanın neliği, insan sorunu kişi açısından değerlendirilmektedir. Söz konusu değerlendirmeler temel olarak insanın/kişinin varoluşsal sorunları çerçevesinde yapılır. Üçüncüsünde ise insan; eylemleri, yapıp-etmeleri, eylemleriyle ortaya koydukları bağlamında değerlendirilmekte, başka bir anlatımla insanın ne olduğu, ortaya koyduğu ürünlerinden hareketle anlaşılmasına ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Söz konusu bu bakış insana, yani bir tür olarak insana yöneliktir (Kılıç, 2012: 78-79). Bu noktadan çalışmamızın insanın bu üç açıdan yapılan değerlendirmesinin bir nevi ortak noktasını teşkil eden doğasına odaklandığını belirtmek gerekir.

² Bu konuda uzun ve ayrıntılı tartışmalar için bkz. (Harari, 2015; Elias, 2017).

³ Arendt, insanı geçmiş ve gelecek arasında yaşayan ve bu ikisi arasında bir bağ kurmaya çalışan bir varlık olarak tanımlar (Bkz. 1996).

edilmektedir⁴. Dolayısıyla bu noktada yeni, eski ile iç içe geçmiş bir biçimde ortaya çıkar. Başka bir ifade ile yeni, eski'nin biçim değiştirmiş hali olarak tezahür eder.

Bununla birlikte bu iyi-kötü, güzel-çirkin (hüsün-kubh), tamir-tahrip ikiliğinde her ne kadar insanın yaratıcı yönünün ihtişamlı serüveni göz alıcı olsa da insanın yıkıcı yönünün, kubh ve tahrip yanının biraz daha ağır bastığı, zira tahribin kolay bir yanı (bir kibritle büyük bir ateşi başlatmak gibi) olduğu kadar insanın içindeki tahripkâr dürtüye daha kolay kapılabileceği bir olgu-durum olduğu ifade edilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, son tahlilde bu iki yönünün her hal ve şartta birbirinden bütünüyle ayırt edilebilir, ayrıştırılabilir nitelikler olmadığını göz önünde tutmak gerekir. İnsandaki kötücül/karanlık yan, bir nevi onun üzerine düşen bir gölgedir ve bu gölge ondaki iyicil yana da işaret eder ve ikisinin biraradalığına bir gönderme yapar. Bir insanlık durumu olarak tezahür eden bu mahiyet, “kötülük/kötücüllük” üzerine yapılan sonu bitmez tartışmaları da beraberinde getirir. Bu tartışmalarda ve ilişkide gerçeklik, kaynağında bu çift yönlü doğanın olduğu ve insan yaratıcılığının buradan neşet ettiği ve böylece insanın içindeki “gölge” yön olan “kötücüllüğün/demon”un yüceltilen bir unsur haline geldiği bir vasata da temas eder. Mademki demon yaratıcılığın kaynağıdır o halde bastırmak yerine onunla yüzleşmek ve hatta onu yüceltmek gerekir. Bu bakış açısı kötücüllüğü, bir nevi şeytani yanı, yani Demon’u, insan kişiliğinin tümünü bir dalga gibi kaplama potansiyeli taşıyan bir eğilim olarak, yaratıcılığın temel patlama noktasına yerleştirir (Öztürk, 2016: 2).

Bu açıdan tekrar etmek gerekirse öz itibariyle *yeni* olan hiçbir şey yoktur. İnsan, aynı insandır. Biçimler ve tezahürler farklıdır yalnızca. Dolayısıyla insana ilişkin konuşulan bir vasatta, yeni olarak ifade edilen şeye karşı biraz ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. İnsana ilişkin/özüne ilişkin her şey eskidir ve *ilk* haline racidir. Bugün insanlık tecrübesinin var ettiği bütün birikim aslında, aslı olanın/ilk halimizde olanın ya yadsınması ya yeniden ve farklı şekillerde üretilmesi/farklı şekillere büründürülmesi ya da estetize edilmesinden başka bir şey değildir. Bizi yönlendiren şeyler de, gök gürültüsünden korunmak amacıyla köyün ortasına büyükçe bir totem diken insanları yönlendiren şeylerle aynıdır. Onlar gök gürültüsünden korkarken modern insan güneşin üzerindeki kara lekelerden korkmaktadır ve bu korkuyla baş edebilmek amacıyla da biçimsel olarak totemlere benzeyen yapılar ve araçları inşa etmektedir. İnsan-lık, etrafında olup biten fizikî gelişmelerden/doğa olaylarından ürktüğü ve kaygı duyduğu gibi hemcinslerinden de kuşkulandırmakta, korkmakta ve onları bir tehdit olarak görmektedir. Müşterek hayat denilen şey de aslında (Hobbesçu anlamda) bu koku ve kuşkunun bir tezahürü olarak gelişmiştir denilebilir⁵.

3. ÜTOPYA VE DİSTOPYA GERİLİMİNDE GELECEĞİN BELİRSİZLİĞİ

“Ben size üstün insanı öğretiyorum, insan aşılması gereken bir şeydir. Onu aşmak için ne yaptınız? Şimdiye değin bütün canlılar kendilerinden üstün bir şey yarattılar.”

(Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüş)

Daha güvenli ve daha konforlu bir hayatın peşinde olan insan, bütün insanlık tarihi göz önüne alındığında bu hayalini ve arzusunu gerçekleştirmek için bitip tükenmek bilmez bir uğraşın içerisinde olmuştur. Bu çabalarının önemli bir kısmının, hayalini kurduğu güvenli ve konforlu hayatı belirli ölçülerde var eden bir nihai insanlık durumunu var etmiş olduğu söylenebilir. Fakat bu müşterek

⁴ Mitolojide ölüm anlamına gelen ve Freud tarafından insanın cinselliğın yanı sıra doğasının ikinci bir yönü olarak belirtilen; insanın saldırganlığını/doğasının saldırgan yanını anlatan Thanatos ve insanın yaşam içgüdüsünü ve yaratıcılığını anlatan Eros (mitoloji) şeklinde karşımıza çıkan olgu, Kuran’da, “ahseni takvim” ve bunun karşısında yer alan “belhum adal” şeklinde tezahür eder. Tevrat’ta da “Rab dedi ki; insan uğruna nerdeyse yeryüzüne lanet edeceğim. Zira insan kalbi yaratılışından beri şerlidir” (Tevrat) şeklindeki anlatım ile onun şerli ve yıkıcı doğası ön plana çıkarılır. Hint dinlerinde/düşüncesinde de benzer izler görülür. İnsan hem iyiliği arayan (Nirvana yolcuları) hem bu iyilik arayışı sırasında kötülüğe sapabilen (bu kötülüğe sapmanın temel nedeni ise cehalettir) varlıklar olarak tanımlanır (Yitik, 2003). Siyaset felsefesinde/teorisinde ise bunun en net ifadesi Machiavelli’de görülür: “... [K]işinin, insanların kötü olduklarını ve özgür hareket alanı buldukları zaman ruhlarındaki kötülüğe göre davranacaklarını önceden varsayması gereklidir” (Prens-Machiavelli).

⁵ Freud, toplumun/uygarlığın, insanın temelde ortak yaşama uygun olmayan iç güdülerinin baskılanması ile ortaya çıktığını/çıkabildiğini söyler. Ancak bu suretle insanın bilinçli, düşünen ve müşterek yaşamın zorunluluğu olarak kendisine dışarıdan empoze edilmiş bir akılcılığa yönelen bir özne olduğunu söyler. Herbert Marcuse ise insanın içsel bir tatmin peşinde olduğunu belirtir. Nüfusun büyük çoğunluğu bu doğrultuda hareket eder. Ne var ki, bu büyük çoğunluk kontrol edemedikleri bir aygıt için ve onun belirleyiciliği altında çalışırlar ve dolayısıyla belirlenirler. Bir anlamda kendi hayatlarını yaşamazlar, önceden belirlenmiş işlevleri yerine getirirler.

çabanın, bu çabaya eşlik eden yan etkileri her zaman olmuş ve olacaktır da. Bir anlamda ölümcül bir hastalığı ve onun yayılımını önlemek amacıyla üretilmiş aşı ve ilaçların bir takım yan etkilerinin olması gibi, insanî olan yani insan ürünü olan hemen her şeyin bir yan etkisi olması da sanki kendi doğamızın bir sonucudur. Aslında bu nokta aynı zamanda doğallıkla yapaylık arasındaki ilişkinin düğümlendiği noktalardan da birisidir. Bu yan etkiler ya doğrudan insan bedeni üzerinde veya da insanın yaşadığı doğal ortam ve ekosistem üzerinde olmaktadır. Modernleşmeyi toplum tarihinin motoru haline gelen bir olgu-durum olarak değerlendiren Ulrich Beck, bu olgu-durumun yani modernleşmenin ereksel akılcılık ve çizgisel olarak değil de, bir *yan etkiler yönetimi* olarak kavranması gerektiğini belirtir (2013: 13). Bu bağlamda bir *yan etkiler yönetimi olan* modernleşmenin bir ayrışma aşamasında olduğunun altını çizen Beck, meseleyi “modernleşmenin yerini neyin alacağı” sorusu ile bağlar. Dolayısıyla artık kendisini belirgin bir şekilde hissettiren bir geçiş ve ayrışma aşamasına geline bu noktada, Beck’in sorusu ile benzerlik gösteren bir başka soruyu da sormak anlamlı olacaktır: “Gelecekte organik insanın yerini ne alacaktır?” Bu soru ütopya⁶ ile distopya arasındaki gerilimin ya da belirsizliğin başladığı noktadır. Organik bir varlık olmasından kaynaklı yetersizlikleri (!), kırılğanlıkları ve tüm bunların yol açtığı sonuçları arkada bırakabilmeyi düşünen ve artık bunu ümit edebilen modern insan, bu amaçla koyulacağı yolda kendi ütopyasının *mimarı* mı yoksa, kendi kendini içine düşüreceği bir distopyanın *sürgünü* mü olacaktır?

Bu bağlamda 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde karşılaşılan yeni küresel salgın insanın kırılğanlığı ile ilgili tartışmaları yeniden gündeme getirdiği gibi, bütün kudreti ile bu kırılğanlığa meydan okuyan modern ütopyanın da ne kadar kırılğan olabileceğini düşündürmeye başlamıştır. Her ne kadar modern zihnin ve bakış açısının bu meydan okuyucu ve iddialı tarzı devam ediyor olsa, başka bir anlatımla salgın karşısında “tek çözüm bilimdir ve bunu da var eden modernitedir, pandemi ve benzeri tüm tehditlerden ancak modernitenin düşünüş ve imkânları ile çıkılabilir” şeklindeki başka her şeyi geçersizleştiren ve anlamsızlığa mahkûm eden bakış açısı hegemonik varlığını sürdürüyor olsa da yine de sorunun kısa sürede çözülememiş olması, iktisadi, sosyal⁷, psikolojik ve fiziki kayıplar belirli oranlarda modern ütopyanın sorgulanabilir olduğuna dair kanıtı takviye etmiştir. Öte yandan söz konusu kırılğanlığın yalnızca moderniteye içkin bir nitelik olmadığını da belirtmek gerekir. Bu kırılğanlık aslî olarak insana ait bir husustur. Her ne kadar modern düşünce, bir özne olarak ortaya koyduğu rasyonel bireyin, aklî melekesi ile kendisini kuşatan her tür sınırlamayı aşabileceğini, zayıflıkları ile baş edebileceğini, dönüşüp dönüştürebileceğini ve bu anlamda insanın önüne hayalinin gidebildiği yere kadar ulaşacağını vat ettiği bir *hipergerçeklik*⁸ koysa da hali hazırda bu hipergerçeklikten ve nihai ütopyadan uzak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Organik bir varlık olarak insan, bu organik türün tüm sınırlılıklarını hâlâ üzerinde taşımaktadır. Yapay zekâ, bilinç aktarımı ve sentetik beden konularındaki çalışmalar da tam olarak bu organik yetersizlik/kusurluluk (!) üzerine temellenmektedir. Matrix serisinin üçüncüsünde *mimar*, Neo ile konuşmasında mükemmel, kusursuz⁹ bir sistemin, insanın mahiyetindeki sistematik bir hatadan ötürü var olamayacağını belirttiği sahnede, “temel bir hatadan bir diğeri doğuyor” demek suretiyle aslında türümüze ait temel niteliğe ve *yan etkiler zincirine* de gönderme yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında

⁶ “Nietzsche insanı açık bir ilke, bir tür umut ilkesi olarak; ama kendiliğinden gelmekte olan değil, gerçekleşmesine insanın kendisinin de katkıda bulunabileceği bir şeye duyulan umudun ilkesi olarak görür.” (Wisser, 1990: 83). Ütopya tam da bu nokta başlar.

⁷ “Bu dönemde, sağlık, hastalık, salgın ve sağlık çalışanlarına yönelik algılarımızda ve diğer insanlarla olan ilişkilerimizde köklü değişimler meydana gelmiştir. İnsandan insana bulaşan bir virüs olduğu için virüsten korunmak için öncelikle diğer bireylerle aralarına “fiziksel mesafe” koymaları, ellerini en az 20 saniye yıkamaları, zorunlu olmadıkça sokağa çıkmamaları, yakınları ile görüşmekten kaçınmaları ile maske takma zorunluluğu bilgisi tüm gezegene yayılmıştır. Salgınla gelen belirsizlikler, tedbirlerin yarattığı endişe ve korku bireylerin “fiziksel mesafe” kuralını bir adım öteye taşıyarak özellikle market gibi alışveriş mekânlarında diğerlerinin “damgalanarak” “fiziksel temastan” kaçınmanın ötesinde onların tehdit olarak görülmesine yol açmıştır” (Ersöz, 2020: 531).

⁸ “Bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine hipergerçek yani simülasyon denilmektedir.” (Baudrillard, 2011: 14); Baudrillard’ın vurgusu hipergerçeğin, düşünceyi ve gerçekliği kontrol edebilir hale geldiğidir. Gerçeklik artık üretilen bir şeydir. İstenilen her şey insana bir gerçeklik gibi sunulabilir; sunulan bu suni gerçeklik gerçekliği de aşarak hipergerçek bir hal almaktadır. Bu da artık hipergerçeğin hakikat mertebesine ulaştığını gösterir. Medya ve kitle iletişim teknolojileriyle hipergerçeklik üretilmekte ve her an yeni hakikatler inşa edilebilmektedir (Karapınar, 2017: 517, 518).

⁹ Mükemmelin ya da kusursuzun insan tarafından var edilemeyeceğine, çünkü insanın kavram olarak mükemmelden haberdar olmakla birlikte nicelikle ve nitelikle olarak mükemmel bilemeyeceğine ilişkin felsefi bir tartışma vardır. Zaten bu nedenledir ki, binlerce yıllık insanlık tarihi biteviye bir yenilikler tarihi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

kültürün oluşumunda ve daha geniş perspektifte tüm insan uygarlığının şekillenmesinde türümüzün mahiyetine içsel olan bu anomali, bir çift yönlülük belirleyici olmuştur.

Modern tasavvur, başta psikoloji ve sosyoloji olmak üzere bütün bilim ve araştırma dallarıyla aslında bu gerçekliğin farkındadır. Böyle olmakla birlikte, nihai ilerleme fikrinin eşlik ettiği/taşındığı bir yeryüzü cenneti idealini sürdürmektedir¹⁰. Bu noktada Covid-19 ve beraberinde getirdiği bir dizi olgu ve tartışmaya dönecek olursak, “bu pandemi ile insanlık durumu-muz arasında ne tür ilişkiler kurup, çıkarımlarda bulunabiliriz” sorusu üzerinden bir izlek takip etmenin yararlı olabileceği söylenebilir. İnsanlık tarihi doğrusal-lineer bir çizgi takip etmemekte, döngüsel bir nitelik göstermektedir. Parlak ilerlemeler ve sükûnet dönemlerini kırımların, büyük acıların, kayıp ve yoksunlukların takip ettiğini, dünyanın hemen hemen her coğrafyasında sıkça görmek mümkündür. İlkinin çıkış, ikincisini iniş şeklinde düşünürsek ve bunu resmetmeye çalışırsak, en iyi resim tam olarak olmasa da¹¹ bir kalp grafisi şeklinde olacaktır şüphesiz. Bu nedenle uygarlık tarihi olarak kavranan durum, aynı zamanda herkes için bir barbarlık tarihi olarak da okunabilir (Yıldırım, 2013; Ponting, 2011). Modern ütopyanın uzay teknolojileri, küresel üretim, sağlık teknolojileri, iletişim ve ulaşım imkânları, robotlar ve yapay zekâ¹² gibi alanlardaki olağanüstü başarısı, tarihsel döngüde bir *çıkış* (kalp grafisindeki yukarı yönlü hareket gibi) döneminde olduğunu göstermekle birlikte, her ne kadar önceki tarihsel salgınlara göre bir hayli düşük olarak kabul edilebilecek can kayıplarıyla sonuçlansa da Covid-19 salgını süreci modern ütopyanın iyimserliğinin bir süreliğine askıya alınmasına, hatta bir distopyadan bahsedilmesine varacak tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur¹³. Akademik ve akademik olmayan çevrelerde bütün tezahürleriyle (liberal, sosyalist vs.) modern iyimserliğin yerini korkuya, öfkeye, içe kapanmaya, kaygıya vb.’ne bıraktığı ve bunların çok ciddi negatif sonuçlarının ortaya çıkabileceği yönündeki tartışmalar yoğunluk kazanmıştır. Yasaklar ve kısmi özgürlük kaybının eşlik ettiği birtakım yoksunluklar, üretim ve tedarik zincirlerinde yaşanan sorunlar ve bunun yol açtığı piyasa sorunları, eğitimden aile içi iletişim sorunlarına, risk grubundaki bireylerin yaşadığı kaygı-ölüm korkusu sorunlarına kadar önemli sorunlar küresel ölçekte karşılaşılan ve tartışılan meseleler haline gelmiştir. Çağdaş dünyanın küresel ölçekte var etmiş olduğu ve şimdiye kadar son derece yararlı olduğu kabul edilen ulaşım ve haberleşme gibi imkânların, salgın sürecinde birer dezavantaja dönüşmüş olması (salgının ve salgına ilişkin korkutucu-kaygı verici bilgilerin hızlı bir şekilde yayılmasına sebebiyet vermeleri açısından), mevcut imkânların ve bunlara ilişkin insan telakkisinin de ne kadar *oynak* olabileceğini göstermektedir.

Salgın, muhtemelen insan ömrüne nispeten kısa sayılabilecek bir süre içerisinde (en geç iki yıldan bahsediliyor) normal bir seviyeye çekilecek ve aşılı-ilaç çalışmalarıyla birlikte bir süre sonra dünya gündeminden çıkacak¹⁴. Öte yandan etkilerinin uzun bir süre daha gündemde olmasını beklemek yanlış olmayacaktır. Başta sosyo-politik etkileri olmak üzere, psikolojik, ekonomik, eğitim, sağlık vb. pek çok alanda etkileri ve bunlara ilişkin tartışmalar devam edecektir.

Bu sürecin gösterdiği önemli bir başka husus da, devletlerin doğasının da onu var eden insan doğası ile büyük benzerlikler gösterdiğidir. Devletler de tıpkı insanlar gibi korkular, endişeler, beklentiler,

¹⁰ “İnsanın, başta zayıf bir hayvan olarak üzerinde belirlediği ve türünün her bireyinin de savunmasız bir bebek olarak ayak basmak zorunda olduğu dünyada bilim ve teknik aracılığıyla gerçekleştirdikleri, yalnızca bir masal gibi görünmekle kalmaz, adeta masallardaki dileklerin hepsinin -hayır, çoğunun-gerçekleşmesidir. Sahip olduğu bu şeyleri birer kültürel kazanım sayabilir... Gelecek çağlar uygarlığın bu alanında düşünülemeyecek kadar büyük ilerlemeler getirecek, tanrıya benzerlik daha da artacaktır. Ama incelememizin gerekleri açısından, günümüz insanının tanrıya benzemesinin kendisine mutluluk getirmediğini unutmamamız gerekiyor” (Freud, 2011: 56).

¹¹ Kalp grafisinde tam olarak en alt ile tam olarak en üst arasında bir salınım söz konusudur. Buna karşın insanlık tarihinde benzer bir ileri-geri salınım olsa da geriye/alta doğru olan salınım her zaman bir önceki noktadan başlamaz, daha da irtifa kazanmış bir noktadan devam eder.

¹² Yapay zekâyı insanın çocuğu ya da insanın Âdemi olarak kavramak mümkündür. Yapay zekâ tartışmaları gözden geçirildiğinde “Tanrı insanı, insan da yapay zekâyı var etti” şeklinde bir değerlendirilmenin ön plana çıktığı görülür. Nitekim yapay zekâ ve buna ilişkin teknolojileri konu edinen pek çok filmde yapay zekâyı sahip sibernetik-robotik varlıkların (henüz bunlara tanımlayıcı-karakterize edici bir isim konabilmiş değildir) insana, *Baba* ya da *Yaratıcı* şeklinde hitap ettikleri görülür. Bu filmlerin en çarpıcılarından bir tanesi bir Antik Yunan mitine de gönderme yapan Prometheus’tur. Film insanın yaratıcıları (!) ile insan ve insanın yarattığı bilinç sahibi sentetik varlık arasındaki üçlü ilişkiyi bir bilimkurgu hikâyesi çerçevesinde ele almaktadır. Aslına bakılırsa bu filmlere yalnızca seyirlik bir ürün olarak bakmamak gerekir. Bunlar bir anlamda insanın ütopyasının bir boyutunun da beyaz perdeye yansımalarıdır. Bu yönüyle bir hipergerçeklik inşası olarak da okunabilirler.

¹³ Bu tartışmalardan bazıları için bkz. (Ling ve Ho, 2020; İnce, 2020).

¹⁴ Yine de bu konuda da ihtiyatlı olmak gerekir. Virüsün mutasyona uğraması vb. durumlar salgının tahmin edildiğinden daha uzun süreli bir etkiye sahip olacağı yönünde değerlendirmeleri beraberinde getirmektedir.

iyimserlik ya da kötümserliklerle hareket etmektedirler. Nasıl ki insan sanıldığına aksine rasyonel bir varlık değilse (Uğur ve Artık, 2017), bütün devasa kurumsal yapılarına ve pratiklerine karşın devletler de o kadar da rasyonel yapılar değildir. Salgın sürecindeyken devletlerin salgın ve onun yayılımına dönük sergiledikleri farklı farklı politikalar, yasaklama pratiklerinin biçimi ve niteliği, kısa süre içerisinde sınırların kapatılması ve çeşitli yasaklar; kiminin erken harekete geçerken kiminin geç kalması, sürü bağıışıklığı uygulamasından büyük ölçekli sokağa çıkma yasaklarına ve kapatma uygulamalarına kadar pek çok husus söz konusu durumu teyit eder nitelikteki gelişmelerdir. Buna karşın devletler, içinde buldukları durumun da farkında olarak hızlı bir şekilde ekonomilerini tekrar açmaya çalışmakta, bu konuda adım atarken pek de yasakçı bir tutum takınmamaktadırlar. Zira parçası oldukları kapitalist ekonomik sistemin durmak-duraklamak gibi bir mottosu asla söz konusu değildir. Zira duraklamak bu sistemin dışına itilmekle ya da oldukça geride kalmakla eş anlamlı hale gelmektedir. Bu nedenle öyle ya da böyle bu sistemin içerisinde yer alan, onun bir parçası hale gelmiş olan ülkeler ya bir an evvel ekonomilerini açmaya ya da bir süre önce açmışlarsa bu hali ile sürdürülebilir kılmaya çabalıyorlar ve çabalamaya devam edecekler gibi gözükmektedir. Hatta bunu yüksek can kayıplarını göze alarak yapmaya çalışmaktadırlar. Sağlık sistemleri el verdiği ölçüde ve can kayıpları belli sınırların ötesine taşmadığı sürece böyle yapılmaya devam edilecek. Birbirinden pazar payı kapmak, diğerinin boşalttığı alana yerleşmek, rakibini geriletme vb. şeklinde atılan adımlar küresel aktörlerin ne tür saiklerle hareket ettiğini ve bu amaçla salgın sürecini nasıl kullandıklarını göstermesi bakımından son zamanlarda yaşananlar bir turnusol kâğıdı işlevi görmüştür. Ancak bu durumun yalnızca pandemi döneminde işlevsel olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Zira bahse konu işleyiş ve sistematik, mevcut küresel ekonomik-politik sistem açısından en geçerli ve en sürekli ilkedir (Bkz. Ergil, 1976; Şimşek, 2015). Sadece ele aldığımız durumdaki gibi bazı spesifik durumlarda, daha görünür ve belirgin hale gelmektedir. Bu açıdan hiçbir ülke mevcut konumunu ve kazanımlarını kaybetmek istememektedir¹⁵. Dolayısıyla böylesi bir salgında kendisini göstermesi gereken küresel ölçekli bir dayanışmadan ziyade Machiavelli ve Hobbes'u hatırlatırcasına bir içe kapanma ve kendi sorunu ile yüz yüze kalma durumu ile karşı karşıya kalınmaktadır¹⁶.

Tam da bu noktada, bir anlamda insanlık için arkaik bağlarından kurtulmuş, rasyonel, ilerlemeci, gelecek yönelimli bireyselliğini inşa etmiş öznelere var edilebilecek bir yeryüzü cenneti tasavvuru ile yola çıkmış olan modern paradigmanın ya da başka bir tanımlama ile modern ütopyanın yerini “bir distopyaya bırakıp bırakmayacağı veya bırakıyor mu olduğu” sorusu üzerine biraz daha eğilmek gerekmektedir. Aslında insanın ütopya arayışı yeni değildir, aynı şekilde ütopya ararken bir distopyayla karşılaşması da. Bunun en güzel örneğini ise bir antik mitoloji bize sunmaktadır. Tanrısal düzene başkaldırmaya çalışan ve ölümden kaçtığı için cehennemde bir dağın tepesine çıkardığında her seferinde dibe doğru geri yuvarlanan bir kayayla imtihan şeklinde ebedi azaba duçar olan bir isyankârı betimleyen Sisifos mitinde (Bkz. Adıbelli, 2018), Sisifos, davranışlarıyla tanrıları kızdırmış ve ebediyete kadar her defasında aşağı yuvarlanan o taşı, tekrar yukarıya çıkarmakla cezalandırılmıştır. İnsan tam da bu noktada bir elbise gibi bir kere giymiş olduğu ve fakat kendi istek ve iradesi ile üzerinden çıkaramadığı faniliğinin bütün izlerini üzerinde taşıırken, ürettiği kültür ve tarih boyunca çeşitli şekillerde bu izlerden arınmaya çalışmıştır. Faniliğin ve geçiciliğin beraberinde getirdiği kaygı, onu, içinde bulunduğu zamanın dahilinde ve maddi gerçeklik içerisinde (ki bu açıklama söz konusu durumun manevi boyuttaki yansımalarının göz ardı edildiği anlamına gelmez) bir ütopya arayışına itmiştir. Ne var ki, bu arayış döngüsel olarak işleyen bir sistematik var etmiş ve her defasında onu distopik bir dünya ile karşı karşıya bırakmıştır. Taşın en yüksek noktaya

¹⁵ Bu durum, Machiavelli'nin iktidarı yani paylaşma konu olan temel değeri sıfır toplamlı bir olgu olarak değerlendirmesi ile Hobbes'un doğa durumundaki ilişki biçimini “homo hominū lipus” olarak tanımlamasını akla getirmektedir. Machiavelli açısından paylaşma konu olan temel değer sıfır toplamlı olduğundan birisinin aldığı pay arttıkça diğerinin aldığı pay azalacaktır. Bu nedenle iktidar mücadelesinin bu artış ve azalışın göz önüne alınması suretiyle yapılması gerekir. Hobbes açısından ise söz konusu mücadele mutlak bir var oluş ve yok oluş mücadelesidir.

¹⁶ Örneğin virüsün mutasyon geçirdiğinin anlaşılması üzerine derhal söz konusu ülkeler ile her tür ulaşımın kesilmesi ve bu arada lojistik hatlarında tıkanmaların meydana gelmesi; dolayısıyla ilgili ülkelerdeki tedarik zincirlerinin aksaması ve nihai tüketicinin yani sıradan insanın negatif etkilenmesi; Ayrıca salgın sürecini iki farklı varoluşsal yaklaşımı karşılaştırarak siyasal ve toplumsal bakış açılarını analiz etmeyi amaçlayan, bu bağlamda salgın sürecinin insanın bencilliği ile diğerkâmlığının karşı karşıya geldiği bir süreç olarak ele alınabileceğini değerlendiren dikkat çekici bir çalışma için bkz. (Çaylak&Karadiken, 2020).

çıkarıldığı düşünülüyor anda taş, gerisin geriye aşağıya yuvarlanmaktadır. Bunun yani taşın her defasında aşağıya yuvarlandığının-yuvarlanacak olduğunun bir beklenti, bir istek ya da temenni olarak dile getirilmediğinin burada belirtilmesi gerekir. Türümüşe ait olan temel dürtülerin-niteliklerin, türün her bir ferdi belirlediğini, bu anlamda faniliği aşmak, ölümsüzlüğe ermek gibi onu yönlendiren en asli dürtünün her bir insan tekini de etkilediğinin altının çizilmesi gerekir. Fakat bu dürtünün varlığı ile onun gerçekleşme imkânları ve olasılıkları üzerine aynı tarzda hem fikir olmak başka şeylerdir. Modern insan uygarlığı, Sisifos'un bir türlü en yukarıya çıkaramadığı taşı, o en yukarıya çıkarma iddiasındadır¹⁷.

Modern tasavvurun ve onun kazanımlarının insanlığa pek çok imkânlar ve fırsatlar sunduğu açık. Ancak bu, modernitenin ve onun sonuçlarının bütünüyle iyi niyetli bir perspektiften değerlendirilebileceği anlamına gelmez¹⁸. Ne var ki, modernist söylem hali hazırdaki sorunların tamamının eskinin ve geleneğin tam olarak aşılmasından ve pür-modern bir aşamaya geçilememesinden kaynaklandığını iddia eder. Yaşanan şey, onlara göre eksik modernitedir. Bu yüzden modernleşme teorisyenlerinden Habermas, moderniteyi "bitmemiş/tamamlanmamış bir proje" olarak niteler (2001). O projenin tamamlanması gerekir, gayret bu yödedir. Bunun insanlık bilincine sunulan bir illüzyon olduğu düşünülebilir. Sahnede bir aksiyon vardır ve fakat bu aksiyon-hareket gerçeklikle örtüşmez ancak gerçekmiş gibi görünür. Merak ve ilgi uyandırır, dikkat çeker. Buna karşın izleyenler yaşamakta olan şeyin, gerçek olmadığı konusunda emindirler yani şüphe duymazlar; ortada anlayamadıkları-göremedikleri bir aldatma vardır. İlginç olan tam da budur. Bir şeyin gerçekliğinden değil gerçek olmayışından şüphe etmemek. Öte yandan halüsinasyon ise tamamen farklıdır. Bu da gerçeğin bir nevi kırılması ya da çarpıtılmasıdır, fakat burada şüphe duyulmayan bir inanma-sanı söz konusudur. Biraz abartılı olacak ama günümüz tasavvurunun bir yönüyle bu iki kavramın bir terkibi ile betimlenebileceğini söylemek olasıdır: Halüsinasyonun illüzyonu. Ortada kırılmış ve çarpıtılmış bir gerçeklik vardır; bir rüya vardır. Sisifos taşı en yukarıya çıkarmak üzeredir. Buna inanan zihin, diğerlerini de buna inandırmak istemektedir. Mottosu yüzyıllardır uyumakta olan yani gelenek ve inançlar tarafından hypnos (uyku)¹⁹ edilmiş olan, kendi aklını ve iradesini kullanmaya cesaret edemeyen insanın, bunu yapabilmesini mümkün kılmak şeklinde ortaya koyan modernite, uyuyanları uyandırdıktan sonra son tahlilde Hypnos'un ikiz kardeşi olan ölümü de aşmayı, bir çeşit ölümsüzlüğü en azından şimdilik düşünülebilir kılmayı vaz etmektedir. Halüsinasyonun illüzyona dönüştüğü yer burasıdır. Konuyu pandemi süreci ile ilişkilendirirsek, bu süreç yaşadığımız dünyanın, inşa etmiş olduğumuz sistemlerin ve yapıların, hayatımızı anlamlı kılan (!) rutinlerin, düşünüy kurduğumuz geleceğin ne kadar da kırılabilir olduğunu göstermiştir ya da bunu yapma potansiyeline sahiptir. Bu bizi biraz daha zayıf, biraz daha içe kapanık, biraz daha endişeli ve tüm bunları gidereceğini-ortadan kaldıracığını varsayan ve iddia eden/edecek olan önerilere karşı daha savunmasız hale getirmektedir/getirecektir. Modernitenin bitmemiş bir proje olduğu iddiası hatırlanırsa, bu projenin bitirilmesi, yeni ve farklı yüzleri ile insanlığın karşısına çıkması oldukça olasıdır. Bu "bir rüya mı yoksa kâbus mu", söylemesi zor. Bunu kestirememek ne kadar zor ve sancılı ise bunlardan daha kötüsü "rüya da ya da kâbus olduğunu anlayamamaktır."

Gelenekselliğin tanrısal, tümdengelimci ve sorgulanamaz evrenini yıkmak; eski zaman-uzam algısını parçalamak ve yerine merkezinde insanın olduğu, bilgiye dayalı, pozitivist, rasyonel, evrenselci bir dünya görüşü ve ahlak anlayışını yerleştirme (Ulusoy, 2016: 313) iddiasında olan modernizm zamanla Bauman'ın değerlendirmeleriyle yerini hayatın kutsanması, zevkin kutsanması ve refahın kutsanması gibi yeni tür kutsallıklara bıraktığı bir vasata denk gelmektedir. Bunların yanı sıra da Bauman'ın "çağdaş dertlerin en sinsisi ve acı verici olanı" şeklinde nitelendirdiği *unsicherheit*

¹⁷ Araşsal aklın ve ekonomik rasyonalitenin gerek toplum ve gerekse de siyaset üzerinde oluşturduğu baskının ve belirlenimin de burada göz önüne alınması gerekir. Bkz. Frankfurt Okulu'nun eleştirileri (Odabaş, 2018).

¹⁸ "Yani modernizm tıp, teknoloji, beslenme ve bilim gibi birçok alanda baş döndürücü değişimlere yol açarken, beraberinde birçok olumsuzluğu da neden olmaktadır. Kuramcılarının deyişiyle bu modernizmin karanlık yüzüdür. Adına Modernizm denen madalyonun iki yüzü vardır. Bir tarafı tarif edilemez üstün başarılar ile dolu, diğer tarafı ise bunların sebep olduğu atıkların arka bahçesidir. Ve bu atıklar zaman zaman dünyamızı tehdit eden sonuçlar yaratabilmektedir" (Ersöz, 2020: 536).

¹⁹ Hypnos (uyku) Antik Yunan mitolojisinde Thanatos'un (ölüm) ikiz kardeşi olarak kabul edilir.

durumu modern insanın karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olarak belirir. İngilizce’de *uncertainty*, *in-security* ve *unsafety* kelimeleriyle karşılanan *unsicherheit*, kendilerini güvensiz hisseden, geleceğin getirebileceklerine sakınarak bakan ve emniyetlerinden endişe eden insanları anlatır (Bauman, 2000: 14)²⁰. Ütopya’nın yitimi ya da sorgulanması imasını da taşıyan bu olgu-durum ve değerlendirmeler, salgın sürecinde de derinleşerek devam etmiştir/etmektedir. Bir süredir devam eden bir dizi tartışma -çevre sorunlarından²¹ buzulların erimesine, göç ve mülteci sorunlarından kent yaşamına dair sorunlara genetik alanındaki gelişmelerden yapay zekâ tartışmalarına (bkz. Hawking’in yapay zekânın insanlığın sonunu getirebileceğine ilişkin değerlendirmeleri) salgınla birlikte daha farklı bir düzlemde ve daha yoğun bir şekilde ivmelenecek tartışılmaya başlanmıştır.

4. SONUÇ

Dünyanın küresel ölçekte şimdiye kadar benzeri görülmemiş bir süreçten geçtiği hususunda neredeyse herkes hemfikir. Bu benzersizlik virüsün yol açtığı ölümler veya dünya genelinde ortaya çıkan bulaş oranlarının yüksekliğinden ileri gelmemektedir. Zira önceki çağlarda görülen salgın hastalıkların enfekte ettiği insan sayısı ve yol açtıkları can kayıpları nazarı dikkate alındığı, Covid-19’un ortaya çıkardığı sonuç -her can kaybı acı verici ve hazin olmakla birlikte- öncekilerle kıyaslanamayacak ölçüde düşük kabul edilebilir. Buradaki asıl sorun, salgının modern dünyanın büyümesini bozmasında yatmaktadır. Modernitenin teknik-bilimsel ilerlemelerinin var ettiği yaşam tarzı, alışkanlıklar, iyimserlikler vb. salgın ile ciddi anlamda hasar almış; insanların günlük rutinleri alt üst olmuştur. İlerlemenin motoru olarak görülen kapitalist ekonomik sistem tıkanmalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu da, benzer durumlar karşısında modern-küresel sistemin kabiliyetlerinin sanıldığından daha sınırlı olduğunu göstermiştir.

Bu salgının modern dünyayı bu oranda etkilemesinin ardında, gelişmişlik düzeyi ile bunun sağladığı refahın yol açtığı alışkanlıklarla da ilişkili bir boyutun olduğunu belirtmek gerekir. Bu duruma yüzyıllar öncesinde işaret eden İbn Haldun, medenilik, refaha bağımlılık ve birtakım sorunlar arasında bir ilişki kurmaktadır. İbn Haldun için doğa durumu (doğal olan) bedevi toplumdur çünkü henüz insan toplumu zaruri ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayacak bir örgütlenmenin ötesine geçememiştir, dolayısıyla insan doğasını tahrip edecek faktörler henüz bu toplumda yoktur²². İnsan doğasını tahrip edecek faktörler neredeyse tümüyle hadari/medeni topluma özgü olan özel mülkiyet, refah, konforlu maddi hayat, cismani ve sapkın zevklere yönelme, toplumsal bağların ve dayanışmanın yerini saldırgan ve yıkıcı rekabetin alması, akrabalık bağlarının ihmal edilmesi, bencillik, iktidar kavgaları gibi faktörlerdir (Kılınç, 2018: 64). Bu faktörlerin değerlendirilmesi, bireysel-rasyonel varlıklar olarak tebarüze eden modern insanın, her ne kadar yalnızca salgın döneminde karşılaşılsa da, fakat daha belirgin olarak salgın döneminde görüldüğü üzere daha ben merkezli hareket ettiğini, toplum içerisinde hemcinsleri ile kurduğu ilişkinin nasıl sorunlu bir boyuta ulaştığını göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Bu durum yalnızca bireyler için geçeli değildir. Başka bir rasyonel aktör olduğu varsayılan devletler için de geçerlidir. İçe kapanma, varlığını ve refahı koruma, rekabette ayakta kalma gibi saiklerle devletler de öteki’ne karşı giderek mesafeli bir tutuma doğru kaymaktadır. Nihai bir değerlendirme yapıldığında pandemi sonrası dönemde, pandemi sürecinde yaşananların da etkisi ile ülkelerin ve toplumların biraz daha içe kapanacakları, daha *kendi-merkezli* ve güvenlik temelli politikalara yöneleceği yönünde bir eğilimin ağırlık kazanacağını söylemek mümkündür. Bu açıdan uluslararası iş birliklerinde ve uluslararası yardım kuruluşlarına aktarılan fonlarda azalmalar, küresel ve bölgesel açıdan daha da derinleşen bir takım çevresel ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalınacağını söylemek abartı olmayacaktır.

²⁰ U. Beck, ele alınan hususların, risklerin ve belirsizliklerin sebebin doğrudan modernleşmenin kendisi olduğunu ifade eder (2013).

²¹ Çevre konusunda insanın yol açtığı sorunlara ilişkin ilginç ve çarpıcı bir benzetme şu şekilde yapılmaktadır: “İnsanın tabiattan kopuşunun yanında Saruman’ın, orklarıyla birlikte Fangorn ormanını yerle bir ederek giriştiği inşaat faaliyetinin bir benzeri, yani barbarlığın bir türü, bugün uygarlık adına gerçekleştirilmektedir” (İnce, 2020); David Attenborough, BBC’de yayınlanan Gezegeneğimiz-2 (Our Planet 2) isimli belgesel serisinde “Korkutucu gelebilir, ancak bilimsel kanıtlar önümüzdeki on yıl içinde radikal bir girişimde bulunmazsak, doğal yaşama ve toplumlarımızın çöküşüne karşı geri dönüşü olmayan bir zararla karşı karşıya kalacağımızı gösteriyor” demek suretiyle durumun geldiği kritik eşiğe işaret etmektedir (Aktaran İnce, 2020).

²² Tabiatıyla bu değerlendirme doğal topluma bir geri dönüş çağrısı değildir.

Öte yandan ütopya ve distopya geriliminde daha şimdiden ütopya-distopya denkleminin ikinci lehine işlediği bir insanlık durumu ile karşı karşıya olunduğu söylenebilir. Bu durumun geleceğine ilişkin ise başka bir anlatımla ütopya-distopya denkleminde ilişkinin bundan sonraki süreçte nasıl şekilleneceği ise bir belirsizlik olarak durmaktadır. Zevkin ve refahın kutsanmasının yanı sıra hayatın kutsanması anlamına da gelen modern ya da postmodern dönem yerini *varlığın kutsanmasına* bırakacak gibi gözükmektedir. Hayat kavramı var olmak kavramı ile yer değiştirecektir. Ütopyanın yeni biçiminin de bunun olduğunu söylemek mümkündür. Fakat bu var olmanın biçiminin bir hayli farklı olacağını da ifade etmek gerekir. İnsanın Aristotelesçi anlamda ereksel bir yaşamdan -ki, buradaki erek mutluluktur ve mutluluktan anlaşılması gereken de erdemdir- uzaklaştığı, başka bir anlatımla nihai ereğin var olmak olduğu, bir şekilde sonsuz yaşamı ya da daha doğru bir ifade ile sonsuz varlığı aramak olduğu bir uğraşa dönüştüğü iddia edilebilir. İyi yani erdemli yaşam²³ yerini güzel-konforlu yaşama ve o da yerini ebedi (!) bilince bırakacak gibi gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, R. (2018). “Sisifos Miti Ve Bir Hermenötiğin Hermenötiği”, *bilimname*, 35(1): 7-47.
- Akyıldız, H. (2006). “Freud’çu, Liberal Ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat Ve Siyaset Teorileri”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (11): 1-23.
- Arendt, H. (1996). *Geçmişle Gelecek Arasında*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arnhart, L. (2018). *Platon'dan Pinker'a Siyasî Düşünce Tarihi*, (Çev. Ahmet Kemal Bayram-Muhammet Erdal Okutan), Adres Yayınları, Ankara.
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Beck, U. (2013). *Siyasallığın İcadı*, (Çev. Nihat Ülner), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çaylak, A.&Karadiken, H. (2020). “Salgın Hastalıklar Bağlamında İki Varoluş Mücadelesinin Karşılaştırmalı Analizi: Malthusçu Kaos & Kropotkinci Karşılıklı Yardımlaşma”, *Journal of Political Administrative and Local Studies (JPAL)*, 3(2): 83-100
- Elias, N. (2017). *Uygarlık Süreci/Cilt 1 Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler*, (Çev. Ender Ateş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ergil, D. (1976). “Kapitalist Devlet”, *Birikim*, (23): 23-32.
- Ersöz, A. G. (2020). “Covid-19 Salgını Özelinde Ulrich Beck’in “Risk Toplumu” ile Anthony Giddens’in “Geç Modernite” Kavramlarını Yeniden Düşünmek”, *Turkish Studies*, 15(6): 525-538.
- Freud, S. (2011). *Uygarlığın Huzursuzluğu*, (Çev. Haluk Barışcan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*, (Çev. M. Tüzel), Kabcacı, İstanbul.
- Harari, Y. N. (2015), *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsan Türünün Ktsa Bir Tarihi*, (Çev. Ertuğrul Genç), Kolektif Kitap, İstanbul.
- İnce, A. (2020). “Uygarlık, Beşer ve Virüs”, <https://www.perspektif.online/uygarlik-beser-ve-virus/>, (Erişim Tarihi: 14.10.2020).
- Karapınar, A. (2017). “Gerçeklik ve Hiper Gerçeklik; Baudrillard Ve G. Debord Anlatılarından Hareketle Hakikatin Yeniden İnşası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53): 513-518.
- Kılıç, Y. (2012). “Geçmişle Gelecek Arasında İnsan”, *Kaygı*, 9: 77-90.
- Kılınç, Z. A. (2018). “Toplumsal Sözleşme Teorileri, İbn Haldun ve İnsan Doğası”, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1): 58-68.

²³ İyi ve erdemli yaşamın ne olduğu ya da bundan neyin anlaşıldığı tartışması bu metinde yapılmamıştır. Kısmi bir tartışma için bkz. (Senemoğlu, 2016).

- Machiavelli, N. (2008). *Hükümdar*, (Çev. Necdet Adabağ), İş Bankası Yay., İstanbul.
- Odabaş, U. K. (2018). “Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Teori Üzerine”, *Dört Öge*, 7(14): 211-233.
- Öztürk, S. (2016). “2. Sayımız Çıkarken: Gölgenin SineFilozofisi”, *SineFilozofi*, 2: 3-5.
- Platon (1998). *Yasalar*, (Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Ponting, C. (2011). *Dünya Tarihi: Yeni Bir Bakış Açısıyla*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Alfa Yay., İstanbul.
- Senemoğlu, O. (2016). “Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles”, *İnsan&İnsan*, 3(10): 42-63.